

ΚΩΣΤΑΣ ΤΑΧΤΣΗΣ

Η ΓΙΑΓΙΑ ΜΟΥ
Η ΑΘΗΝΑ
ΚΙ ΑΛΛΑ
ΚΕΙΜΕΝΑ

Το μοναδικό φως του αττικού ουρανού
Σύγκοβα θ' αγγίζει...

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: Η γιαγιά μου η Αθήνα κι άλλα κείμενα
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Κώστας Ταχτσής
ΘΕΩΡΗΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Άννα Μαράντη
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ – ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: Θάνος Κακολύρης
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά, Βάσω Βύρρα

© Ελπίδα Ταχτσή-Αρτέμν, 2021
© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2021

Πρώτη έκδοση: Εκδόσεις Ερμής 1979, δεύτερη έκδοση: Εκδόσεις Πατάκη 1995.
Τρίτη έκδοση: Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ, Φεβρουάριος 2021

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-3737-8
Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-3738-5

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευσή του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.	PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
<i>Από το 1979</i>	<i>Publishers since 1979</i>
Έδρα:	Head Office:
Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση	121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Βιβλιοπωλείο:	Bookstore:
Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα	13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550	Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

ΚΩΣΤΑΣ ΤΑΧΤΣΗΣ

Η ΓΙΑΓΙΑ ΜΟΥ
Η ΑΘΗΝΑ
ΚΙ ΑΛΛΑ
ΚΕΙΜΕΝΑ

Επιμέλεια - Επίμετρο: Δημήτρης Παπανικολάου

Στη μνήμη του Μανόλη

Περιεχόμενα

Προλογικό σημείωμα.....	11
Η γιαγιά μου η Αθήνα.....	21
Η πρώτη μου θεατρική μετάφραση.....	31
Ρεμπέτικα 1964.....	37
Ο σκληρός Απρίλης του '45.....	49
«Τόνιο Κρέγκερ»: Μικρή εισαγωγή.....	53
Ακριθάκης.....	61
Το «Πάλι» κι εγώ.....	65
Λίγη ζωή με το Σεφέρη.....	81
Οι δισταγμοί του Σεφέρη.....	103
Ένας σύγχρονος αρχαίος Έλληνας.....	111
Μια μικρή χριστουγεννιάτικη ιστορία.....	125
Με το προσωπείο του δοκιμιογράφου.....	139
Μια συνέντευξη.....	159
Στα μητρώα του δήμου.....	205
Σημειώσεις του Επιμελητή.....	213
Επίμετρο.....	225

Προλογικό σημείωμα

Στο μικρό αυτό τόμο δεν περιλαμβάνονται παρά μόνον εκείνα απ' τα περιστασιακά μου κείμενα των τελευταίων δέκα-δεκαπέντε χρόνων που θεώρησα ότι παρουσίαζαν κάποιο ενδιαφέρον, σα γραφή ή σαν περιεχόμενο, κι ότι συνεπώς άξιζε ίσως τον κόπο ν' αναδημοσιευτούν συγκεντρωμένα.

Όλα, με δυο εξαιρέσεις, γράφτηκαν κατά παραγγελία, μολονότι για κανένα, πάλι με δυο ή τρεις εξαιρέσεις, δεν εισέπραξα την παραμικρή χρηματική αμοιβή. Δεν το αναφέρω σαν παράπονο, κάθε άλλο. Γιατί εγώ τουλάχιστον, κάθε φορά που εισπράττω χρήματα για κάποιο παλιό, ιδίως νεανικό γραφτό μου, νιώθω –εκτός από απορία και κάποια ευνόητη αυταρέσκεια– μια αόριστη ντροπή, σα να πληρώνομαι για κάτι που είχα κάνει κάποτε από καθαρό έρωτα.

Αυτός είναι ο κυριότερος λόγος που χρειάστηκε να παλέψω πολύ με τη συνείδηση και το υποσυνείδητό μου, ώσπου ν' αποφασίσω να παραδώσω τα κείμενα αυτά στο φαύλο εμπορικό κύκλωμα, κι αυτό δυσχέρανε ακόμα πιο πολύ το ήδη αρκετά δύσκολο έργο της επιλογής πρώτα, κι ύστερα της λιγότερο ή περισσότερο δραστηκής αναθεώ-

ρησης. Γιατί τα πιο πολλά απ' αυτά τα είχα γράψει, θα 'λεγα, κυριολεκτικά στο γόνατο, αν για να γράψει κανείς στη γραφομηχανή δεν ήταν απαραίτητο να την ακουμπήσει σε κάποια πιο στέρεη επιφάνεια.

Δυο-τρία κείμενα παρουσίαζαν μάλιστα μια εντελώς ιδιαίτερη δυσκολία, κι όλα μαζί μια πρόσθετη, ίσως τη μεγαλύτερη απ' όλες: τον πειρασμό στον οποίο μπαίνει κανείς διορθώνοντας ένα παλιό κείμενο, να το ξαναγράψει ή να προσθέσει πράγματα που θα έλεγε τότε αν τα 'ξερε ή αν τα 'χε σκεφτεί –ένα είδος συγγραφικού *esprit d'escalier*– κάτι όμως που συχνά έχει καταστροφικά αποτελέσματα στη συνοχή και το ύφος του κειμένου.

Τη μεγαλύτερη δυσκολία την αντιμετώπισα επιχειρώντας να διορθώσω το κείμενο που είναι και φέρει τον τίτλο *Μια Συνέντευξη*. Είναι εκείνη που δημοσιεύτηκε στο γνωστό τώρα, αλλά σχεδόν άγνωστο τότε, περιοδικό *Διαβάζω*, τεύχος 3-4, Μάιος-Οκτώβριος 1976. Γιατί αποφάσισα να την περιλάβω σ' αυτό τον τόμο; Επειδή σ' αυτή θίγεται το τόσο λεπτό κι επίμαχο θέμα της ομοφυλοφιλίας, και ήθελα, στο μέτρο των δυνατοτήτων μου, να συμβάλω στον αγώνα για την απελευθέρωση των ομοφυλόφιλων μέσα στα πλαίσια της απελευθέρωσης του ανθρώπου γενικά. Αλλ' απ' τη στιγμή που αποφάσισα να την αναδημοσιεύσω, έπρεπε να τη διορθώσω.

Θεωρητικά, μια συνέντευξη δεν πρέπει να συμπληρώνεται εκ των υστέρων, απ' τη μια μεριά επειδή δεν ανήκει μόνο σ' αυτόν που την έδωσε αλλά και σ' αυτόν που την πήρε. Απ' την άλλη, επειδή, με τις συνεχείς διορθώ-

σεις, κινδυνεύει να χάσει το στοιχείο του αυθορμητισμού που οφείλει να έχει μια ζωντανή συζήτηση. Αλλά, πρώτον, το χρέος μου στο περιοδικό το είχα ξεπληρώσει εκ των προτέρων. Δεύτερον, το δημοσιευμένο κείμενο δεν ήταν κι αυτό παρά μια διορθωμένη σύνοψη της πολύωρης συζήτησης που είχα με τους 5-6 νεαρούς εκδότες που μαζεύτηκαν εκείνο το βράδυ στο σπίτι μου. Έπειτα, η συνέντευξη είναι κι αυτή μια μορφή τέχνης, και συνεπώς επιδέχεται άπειρες διορθώσεις, φτάνει το περιεχόμενο και το ύφος του νέου κειμένου να μη διαφέρουν αισθητά απ' το περιεχόμενο και το ύφος του παλιού. Επιπλέον, τώρα πια δεν υπήρχε πρόβλημα χώρου, κι αυτό, μαζί με την ευκαιρία, μου έδινε και την ευχέρεια ν' αναφερθώ σε γεγονότα που συνέβησαν στο μεταξύ ή να διηγηθώ μερικά ενδιαφέροντα επεισόδια απ' την παιδική και νεανική μου ζωή, που αλλιώς θα έμεναν ίσως για πάντα στο χρονοντούλαπο της μνήμης και σε λίγα χρόνια ούτε καν σ' αυτό.

Το δεύτερο κείμενο που παρουσίαζε μια εξίσου μεγάλη, αν και διαφορετικής υφής δυσκολία, ήταν το διήγημα *Ένας σύγχρονος αρχαίος Έλληνας*. Μια μέρα μου τηλεφώνησε απ' *Τα Νέα* ο φίλος Γ. Πηλιχός: η εφημερίδα σκόπευε να καθιερώσει εβδομαδιαία λογοτεχνική σελίδα με μια στήλη διηγήματος – μήπως είχα κανένα; Όχι, δεν είχα. Δε μπορούσα να γράψω ένα; Διαμαρτυρήθηκα, αλλά στο τέλος υποχώρησα κι υποσχέθηκα ότι θα προσπαθούσα. Κάθισα λοιπόν κι έγραφα αυτό το διήγημα, αλλά δε με ικανοποιούσε, είχε πολλά ξεκινήματα, κι όλα τους κατέληγαν σ' αδιέξοδα. Το τέλος δεν ήταν αρκετά αιχμηρό. Υπήρχε κάτι που έμενε μετέωρο, αναπάντητο. Ήταν

πολύ πιθανό ο αντιδραστικός Γάλλος να είχε δίκιο όταν βεβαίωνα ότι, ακόμα κι αν έπεφτε η χούντα, ουσιαστικά δε θ' άλλαζαν πολλά πράγματα. Αλλ' η αντίθετη πεποίθηση του Έλληνα αφηγητή είχε τις ίδιες πιθανότητες να είναι ορθή. Ποιος απ' τους δυο είχε δίκιο; Την εποχή εκείνη, λίγες βδομάδες μετά τη μεταπολίτευση, δεν ήταν εύκολο να δώσει κανείς μια θετική απάντηση. Αυτός, νομίζω, ήταν ο λόγος που χώλαινε, όχι μόνο το τέλος, αλλά κι ολόκληρο το διήγημα.

Ωστόσο, το 'δωσα και δημοσιεύτηκε, το διάβασα κατακόκκινος από ντροπή, κι ύστερα, όπως δόξα τω θεώ συμβαίνει μ' όλες μας σχεδόν τις αμαρτίες, το ξέχασα. Αλλά πέρσι μου το ζήτησαν για να το περιλάβουν σε μια ανθολογία. Προσπάθησα λοιπόν να το ξαναγράψω. Σαν αποτυχημένο φύλλο πίτας, το ξανάκανα ζυμάρι, και το ξανάπλασα απ' την αρχή. Μα το άνοιξα πολύ, λέπτυνε, τρυπούσε και κοβόταν. Όσο για το τέλος, παρέμενε κι αυτό φευγαλέο κι άπιαστο όπως πριν. Ένα διήγημα είν' ένας ζωντανός οργανισμός. Ως ένα σημείο, μπορείς να τον διορθώσεις με πλαστικές εγχειρήσεις, που όμως δύσκολα ξεγελάνε το ασκημένο μάτι του καλού παρατηρητή. Εκτός φυσικά, αν η ίδια η ζωή κάνει κάποιο θαύμα. Δε θα το περιελάμβανα λοιπόν σ' αυτό τον τόμο, αν η ζωή δεν είχε κάνει, εντελώς πρόσφατα, ένα τέτοιο θαύμα: είναι η τελευταία παράγραφος, πιστή καταγραφή πραγματικών γεγονότων, που επαληθεύει την πρόβλεψη του Γάλλου, και μάλιστα με μια πινελιά πικρής ειρωνείας.

Το τρίτο κείμενο που μου δημιούργησε σοβαρά προβλήματα είναι αυτό που φέρει εδώ τον τίτλο *Ρεμπέτικα 1964*

(πρώτη δημοσίευση στο *Πάλι*, τεύχος 2-3). Ο αρχικός τίτλος ήταν *Ζεϊμπέκικο 1964*. Γιατί; Επειδή στα νιάτα μας δε μιλούσαμε για «ρεμπέτικα», αλλά για ζεϊμπέκικο, χασάπικο, τσιφτετέλι κτλ., όπως ακριβώς οι χωρικοί στον καιρό τους δε χόρευαν «δημοτικούς» χορούς, αλλά τσάμικο, πεντοζάλη, καλαματιανό κτλ. Γιατί όμως διάλεξα και ξεχώρισα το ζεϊμπέκικο; Μα επειδή μόνον αυτός ο χορός εξέφραζε για μας την πεμπτουσία της ρεμπέτικης και, κατ' επέκταση, της ελληνικής ψυχής: αυτό το συνεχές, επικίνδυνο ζύγισμα –έλεξη-αντίσταση– γύρω από μια φανταστική οπή που υπήρχε στο βρώμικο πάτωμα της ταβέρνας, κάτω απ' την οποία έχαινε η άβυσσος. Το ζεϊμπέκικο λοιπόν θαυμάζαμε. Το ζεϊμπέκικο είχε τα πιο πικρά, συμβολικά λόγια. Ζεϊμπέκικο χόρευαν οι στρατιώτες κι οι ναύτες που σχεδίαζε ο Τσαρούχης – και, μολονότι λίγο σαν την Ουλάνοβα, καμιά φορά κι ο ίδιος. Η χρησιμοποίηση λοιπόν του όρου ζεϊμπέκικο δεν ήταν αδικαιολόγητη ή λανθασμένη. Με οδήγησε όμως σε λάθη, μερικά απ' τα οποία ήταν αρκετά σοβαρά. Λ.χ. στην έκφραση περιφρόνησης για το τσιφτετέλι, που αν είναι κάτι ανάλογο με τον αρχαίο κόρδακα, όπως βεβαιώνουν μερικοί, τότε αποτελεί, σε σχέση με το ζεϊμπέκικο, την κωμική όψη της τραγικής μάσκας. Αυτά τα λάθη προσπάθησα να τα διορθώσω τώρα, αλλά δεν είμαι βέβαιος ότι το πέτυχα εντελώς. Αναδημοσιεύω λοιπόν αυτό το κείμενο λιγότερο σα «δοκίμιο» και περισσότερο σαν προσωπική μαρτυρία μιας εποχής, και κυρίως επειδή φωτίζει ίσως λίγο το αμέσως επόμενο, το *Σκληρός Απρίλης του '45*.

Το κείμενο αυτό δεν το έγραφα «στο γόνατο». Με το Μάνο Χατζιδάκι δεν είχα καμιά απολύτως φιλική σχέση

όλα τα χρόνια που τον ήξερα και μ' ήξερε, θα 'λεγα μάλιστα ότι συνέβαινε το αντίθετο. Όταν λοιπόν μου τηλεφώνησε και μου ζήτησε να γράψω επ' αμοιβή κάτι για το εξώφυλλο με την ευκαιρία της ανατύπωσης του δίσκου, ένιωσα μια βαθιά προσωπική ικανοποίηση. Συγχρόνως όμως τρόμαξα κι απ' το μέγεθος της ευθύνης που αναλάμβανα. Ούτε λίγο ούτε πολύ, ζητούσε από μένα, όπως τουλάχιστον το έβλεπα εγώ, να συνοψίσω μέσα σε δυο στενόχωρες σελίδες τη ζωή, τα όνειρα, τους αγώνες και τις πίκρες της γενιάς μας. Κλείστηκα λοιπόν στο σπίτι μου, κι επί δέκα μέρες δεν απαντούσα στο τηλέφωνο, δε διάβαζα εφημερίδες, έτρωγα ελάχιστα και κοιμόμουνα νωρίς. Πότε-πότε έβαζα το δίσκο και τον άκουγα. Ύστερα ξάπλωνα ή έβγαινα στη βεράντα, κι αναπολούσα το παρελθόν. Έτσι, ένα πρωί ξύπνησα και, σε είκοσι λεπτά της ώρας, γέμισα τις δυο σελίδες γραφομηχανής που μου είχαν ζητήσει. Απ' το κείμενο αυτό δεν έχω διορθώσει τίποτ' άλλο εκτός από ένα-δυο τυπογραφικά λάθη που, παρότι τις αλλεπάλληλες τότε ανατυπώσεις του δίσκου, εξακολουθούν να υπάρχουν.

Τίποτα ή σχεδόν τίποτα δεν άλλαξα και στα περισσότερα απ' τ' άλλα κείμενα. Στο *Μια μικρή χριστουγεννιάτικη ιστορία* –πρωτοδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Το Βήμα* τα Χριστούγεννα του 1978 σαν απάντηση σε μια σχετική έρευνα της φίλης κ. Φρίντας Μπιούμπι– έκανα μερικές προσθαφαιρέσεις. Το ίδιο και στο *Λίγη ζωή με το Σεφέρη*, που πρωτοδημοσιεύτηκε στην *Καθημερινή* το Σεπτέμβριο του 1974 για τα τρία χρόνια απ' το θάνατό του. Στο δεύτερο κείμενο για το Σεφέρη, *Οι δισταγμοί του Σεφέρη*, που πρωτοδημοσιεύτηκε σ' ένα σχετικό αφιέ-

ρωμα του περιοδικού *Αντί*, άλλαξα δυο ή τρεις λέξεις, και πρόσθεσα μια αρκετά αποκαλυπτική υποσημείωση.

Καμιά σχεδόν διόρθωση δεν έκανα και στο *Εισαγωγή* στον «*Τόνιο Κρέγκερ*». Το κείμενο αυτό με παίδεψε πολύ. Δεν ήθελα να γράψω μια ξερή, επιστημονικοφανή εισαγωγή, αλλά μερικές σελίδες που ν' αντανακλούν κάτι απ' το ύφος του Τόμας Μαν, και ζήτησα τρεις ή τέσσερις φορές απ' το μεταφραστή να μου στείλει πίσω στην Αμερική όπου βρισκόμουν τότε, για να το ξαναγράψω – από υπερβολική αισιοδοξία ή επιπολαιότητα, δεν κρατούσα αντίγραφο, αλλά μόλις το ταχυδρομούσα, το ξαναδιάβαζα νοερά κι αρρώσταινα.

Το κείμενο με τίτλο *Ακριθάκης* είναι ο μοναδικός πρόλογος που δέχτηκα ποτέ να γράψω σε κατάλογο για έκθεση ζωγραφικής (Γενεύη 1971, μετ. Αλέξη Τολστόι). Αυτή είναι η πρώτη φορά που δημοσιεύεται στα ελληνικά, κι είναι μικρό δείγμα της φιλίας και του θαυμασμού μου γι' αυτόν το ζωγράφο που μαζί με το Φασιανό είναι ίσως οι πιο πρωτότυποι και γνήσιοι της γενιάς τους.

Το μόνο άλλο κείμενο που παρουσίαζε κάποια δυσκολία ήταν αυτό που δίνει στο παρόν βιβλίο τον τίτλο του. *Η γιαγιά μου η Αθήνα* δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στο γερμανικό περιοδικό *Merian* τον Αύγουστο του 1973, και ελληνικά στον τόμο *Ελληνική Πεζογραφία 1976*, εκδόσεις Ερμείας. Το *Merian*, κάτι ανάλογο με το αμερικάνικο περιοδικό *National Geographic Magazine*, αφιερώνει κάθε τεύχος του σε μια πόλη ή χώρα του κόσμου. Προκειμένου για την Αθήνα, ο εκδότης, εκτός απ' τις έγχρωμες φωτο-

γραφίες και τα δημοσιογραφικά άρθρα, ήθελε και δυο λογοτεχνικά κείμενα, κι είχε ήδη εξασφαλίσει μερικά ποιήματα του Ρίτσου. Από μένα, με τη μεσολάβηση της κ. Εύης Μελά, ζήτησε ένα πεζό κείμενο που να εκφράζει μια προσωπική άποψη της Αθήνας. Οι δυο-τρεις εκείνοι μήνες πριν απ' το Πολυτεχνείο δεν ήταν απ' τους πιο ζοφερούς της εφταετίας, κανείς δε μπορούσε να προβλέψει ακόμα τότε την κατοπινή εξέλιξη και την τραγωδία της Κύπρου στην οποία κατέληξε. Αλλ' ακόμα κι αν δεν είχε αρθεί η προληπτική λογοκρισία, δεδομένου ότι το κείμενο θα δημοσιευόταν στο εξωτερικό, θα μπορούσα ίσως να κάνω αρκετές αναφορές στη δικτατορία. Το απέφυγα, επειδή θεώρησα ότι δεν ταίριαζε με το πνεύμα του περιοδικού. Περιορίστηκα μόνο σε μια μπηχτή για το «βουβό παράπονο της κλειστής Βουλής των Ελλήνων». Αυτό, καθώς και μερικές άλλες αναφορές στη σύγχρονη ελληνική ζωή, τα έκοψα τώρα, για ν' απελευθερώσω το κείμενο απ' τα επικαιρικά στοιχεία και τα δεσμά του συγκεκριμένου χρόνου.

Κάτι ανάλογο έκανα και προκειμένου για το κείμενο που φέρει εδώ τον τίτλο *Η πρώτη μου θεατρική μετάφραση*. Δεν είναι εντελώς ακριβής. Για ν' ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, θα έπρεπε να προσθέσω και τη φράση «που παίχτηκε». Γιατί είχα ξαναμεταφράσει θεατρικά έργα που όμως δεν είχαν παιχτεί – ανάμεσα σ' αυτά και τη *Δίκη των 9* του Μπέρριγκαν, που μου είχε παραγγείλει η κ. Άννα Συνοδινού, αλλ' απέρριψε η πρωτοβάθμια επιτροπή της χουντικής λογοκρισίας. Το κείμενο με τον τίτλο *Το «Πάλι»* κι εγώ (ανατύπωση σε τόμο «Πολυπλάνο» 1975) το ανέπτυξα, εδώ κι εκεί, κάνοντας κι ορισμένες επουσιώδεις αλλαγές.

Τέλος, το κείμενο *Με το προσωπείο του δοκιμογράφου* –πρωτοδημοσιεύτηκε στην *Ελευθεροτυπία*, χωρίς την ακροτελεύτια σελίδα του– είναι ένα ψευδοδοκίμιο που περιέχει κάμποσες προσωπικές κι εν μέρει αυθαίρετες απόψεις, κι έτσι οφείλει να το δει ο αναγνώστης που θα τύχει να είναι και θεωρητικός μελετητής της παγκόσμιας λογοτεχνίας, αν υποθέσουμε ότι υπάρχει αυτό το είδος στην Ελλάδα. Μοναδικός μου σκοπός ήταν να δώσω –πολύ ύπουλα– ένα μικρό δείγμα της τάσης που έχει στις μέρες μας μια συγκεκριμένη σχολή λογοτεχνίας, που, υπερβαίνοντας τόσο το παλιό ακαδημαϊκό μυθιστόρημα, όσο και το πρωτοποριακό της πρώτης πεντηκονταετίας του αιώνα μας, χρησιμοποιεί σαν προσωπεία διάφορα παραλογοτεχνικά είδη του γραπτού λόγου, όπως λ.χ. το ψευδο-ρεπορτάζ. Το *Με το προσωπείο του δοκιμογράφου* είναι λοιπόν ένα δοκίμιο που παριστάνει το δοκίμιο, με άφθονα αυτοβιογραφικά στοιχεία που δεν είναι πάντα γνήσια ή είναι γνήσια αλλά παριστάνουν τα πλασματικά. Όλ’ αυτά δεν ήταν φυσικά δυνατό να τα υποπτευτεί ο καλοπροαίρετος συντάκτης της εφημερίδας, ο οποίος, θεωρώντας ότι η τελευταία σελίδα ήταν ακατάλληλη για το ευρύ κοινό, την έκοψε, και μάλιστα χωρίς να με ρωτήσει, αφήνοντας το φίδι κολοβό. Τώρα του ξανακόλλησα την ουρά του, και μπορεί από δω και στο εξής να τη δαγκώνει αενάως, ωστόσο έρθει ίσως κάτι άλλο ν’ ακρωτηριάσει το μαγικό κύκλο.

Κώστας Ταχτσής
Μηλιές – Αύγουστος 1979

Η γιαγιά μου η Αθήνα

Η ταυτότητά μου λέει ότι γεννήθηκα στη Θεσσαλονίκη, αλλά μη δίνετε ποτέ μεγάλη πίστη στις ταυτότητες. Είμαι Αθηναίος. Απ' τους πέντε χιλιάδες κατοίκους που αριθμούσε η Αθήνα το 1827, ένας ήταν ο πατέρας του εκ μητρός προπάππου μου, μ' άλλα λόγια ο παππούς της γιαγιάς μου. Ο άνθρωπος αυτός είχε λαχανόκηπους –τους είχαν ακόμα τον καιρό που ήμουν μικρός κάτι ξαδέρφια της– στον Άγιο Γιάννη το Ρέντη, έξι μόλις χιλιόμετρα απ' την Ακρόπολη.

«Μια μέρα», μου 'πε κάποτε η γιαγιά μου μιλώντας μου γι' αυτούς τους λαχανόκηπους, «ήρθε στο σπίτι ο παππούς μου, θεός σωρέσ' τον, και μας έφερ' ένα λάχανο. Ήταν ένα πελώριο λάχανο. Τ' ακούμπησε στο τραπέζι της κουζίνας, μου τράβηξε πειραχτικά τις κοτσίδες, κι έφυγε. Εκείνη την ημέρα μ' έβαλ' η μάνα μου να καθαρίσω κάτι πατάτες. Κι εκεί που καθάριζα τις πατάτες, βλέπω το κεφάλι ενός φιδιού να βγαίνει απ' το λάχανο. Πάγωσα. Ύστερα έμπηξα τις φωνές. Μάνα! Μάνα! Ένα φίδι!... Δε δαγκώνουνε όλα τα φίδια, μερικά μάλιστα είναι καλά, φέρνουν τύχη, τον παλιό καιρό όλα τα σπίτια είχανε το φίδι τους, και δεν έκανε να το σκοτώσεις, ο άντρας μιας φίλης μου σκότωσε, θυμάμαι, το φίδι που

΄χανε στο σπίτι τους, κι από τότε δεν είδανε χαΐρι και προκοπή, μα εγώ ήμουνα μικρή ακόμα τότε, και δεν τα ΄ξερα όλ΄ αυτά...»

Ο προπάππος μου απαρνήθηκε τα λάχανα του πατέρα του, κι άνοιξε καφενείο στη διασταύρωση των οδών Πειραιώς και Κολοκυνθούς, απέναντι απ΄ το Βρεφοκομείο. Η γυναίκα του ήταν απ΄ την Άντρο, αλλ΄ όλα τους τα παιδιά –το πρωτότοκο ήταν η γιαγιά μου– γεννήθηκαν στην Αθήνα, που στο μεταξύ είχε μεγαλώσει, είχε πολλά μεγαλοπρεπή νεοκλασικά κτίρια, κι ογδόντα χιλιάδες κατοίκους. Τα παιδιά αυτά, όταν ήθελαν να παίξουν λίγο μακρύτερ΄ απ΄ το σπίτι τους, που ήταν κι αυτό σε μια πάροδο της οδού Κολοκυνθούς, πήγαιναν στο αρχαίο νεκροταφείο του Κεραμεικού. «Εγώ ήμουνα η πιο μεγάλη, και ντάντεψα όλα μου τ΄ αδέρφια. Κάθε φορά, λοιπόν, που εξαφανιζόντουσαν τ΄ αγόρια, μ΄ έστελν΄ η μάνα μου η συχωρεμένη να δω μήπως παίζουν στον Κεραμεικό. Να σου πω την αλήθεια, ακόμα τότε δεν ήξερα πως ήτανε παλιό νεκροταφείο, μα και να ΄ξερα, δε θα φοβόμουνα. Τι μπορούν να σου κάνουν οι πεθαμένοι; Ο θεός να σε φυλάει απ΄ τους ζωντανούς...»

Δε μπορώ να τη φανταστώ μικρή, έντεκα-δώδεκα χρονώ, να ψάχνει τ΄ αδέρφια της, που άλλωστε δε γνώρισα ποτέ. Τη φαντάζομαι όμως έτσι όπως την ξέρω απ΄ την πιο παλιά φωτογραφία της, κοπέλα πια, να μαζεύει αγριολούλουδα την άνοιξη κοντά στην επιτύμβια στήλη της Ηγησούς, με την οποία είχε μια εκπληκτική φυσιογνωμική ομοιότητα. Όταν παντρεύτηκε, σκέφτηκε, όπως μου έλεγε, πως, αλλάζοντας γειτονιά, θα χειραφετούνταν

απ' την τυραννική κηδεμονία της μάνας της. Έπιασε λοιπόν ένα σπίτι πεντακόσια μέτρα πιο πάνω, στο Θησείο. «Το βλέπεις αυτό το σπίτι; Εδώ έμεινα όταν παντρεύτηκα τον παππού σου. Πολλές φορές έχω σκεφτεί, περνώντας, να χτυπήσω και να μπω μέσα να το ξαναδώ, μα τι ωφελεί πια; Τέλος πάντων, εδώ γεννήθηκε η χαριτόβρυτη η μάνα σου. Όταν φύγαμε, θα 'ταν καν εφτά, καν οχτώ χρονώ...» «Όταν φύγαμε» σήμαινε όταν πήγαμε στη Θεσσαλονίκη – όπου, καμιά δεκαριά χρόνια αργότερα, γεννήθηκα εγώ. Αλλά ο εκπατρισμός αυτός δεν κράτησε πολύ. Στις αρχές της δεκαετίας του '30, η οικογένεια, όση είχε μείνει, ξαναγύρισε στην Αθήνα – ο πληθυσμός της τώρα πλησίαζε το ένα εκατομμύριο – έχοντας αποβάλει στο μεταξύ, με θάνατους και διαζύγια, τα «ξένα σώματα» που ήταν γι' αυτήν ο Σιατιστινός παππούς μου κι ο Σαλονικιός πατέρας μου.

Το πρώτο σπίτι που πιάσαμε ήταν, φυσικά, στα παλιά λημέρια της γιαγιάς μου, στην οδό Κολοκυνθούς και Λεωνίδου – εκεί κοντά ζούσαν τα περισσότερα ξαδέρφια ή ανίψια της. Έτσι, πριν μετακομίσουμε σ' άλλη καλύτερη γειτονιά, γιατί στο μεταξύ αυτή είχε γεμίσει κόκκινα φανάρια, πρόλαβα κι έζησα κάτι απ' την ατμόσφαιρα της οικογενειακής μυθολογίας. Δεν έπαιξα, είν' αλήθεια, ποτέ στον Κεραμεικό, στο μεταξύ τον είχαν άλλωστε περιτοιχίσει. Αλλά εκεί γύρω αλήτεψα για πρώτη φορά – καβαλούσα το τραμ του Βοτανικού που περνούσε μπροστά απ' το σχολείο μας, στην οδό Μεγάλου Αλεξάνδρου, και κατέβαινα στο Ορφανοτροφείο του Χατζηκώστα, δυο βήματα απ' τον Κεραμεικό. Επισκέφτηκα επίσης πολλές φορές με τη γιαγιά τους λαχανόκηπους απ' όπου είχε

ξεφυτρώσει η οικογένεια, κι εκεί πρωτοδοκίμασα τ' ατζούρια, αυτά τα στυφά ξυλάγγουρα που έχουν εκλείψει πια. Τις Κυριακές, πήγαινα στην ίδια εκκλησία που πήγαινε κι η γιαγιά μου μικρή – την εκκλησία του Βρεφοκομείου. Κάμποσες φορές έπαιξα στον περίβολο του Θησείου, όπου είχε παίξει μικρή κι η μάνα μου. Στο σπίτι της οδού Λεωνίδου έφαγα το πιο αξιομνημόνευτο ξύλο της ζωής μου, όταν έμαθαν απ' το δάσκαλο ότι καβαλούσα το τραμ. Έκανα με τη γιαγιά περίπατους στους πρόποδες της Ακρόπολης, χωρίς –γνήσιοι Αθηναίοι– ν' ανέβουμε ποτέ απάνω. Τον πρώτο μου καρνάβαλο, το '35, τον είδα στη συνοικία του Ψυρρή, τον πρώτο μου χαρταετό τον πέταξα στο Λόφο του Φιλοπάππου – μα ο σπάγγος του μπερδεύτηκε με το σπάγγο του χαρταετού ενός άλλου αγοριού, εκείνού ο χαρταετός ξεμπλέχτηκε κι εξακολούθησε να πετάει περήφανα, ο δικός μου έπεσε κι έγινε κουρέλι...

Ύστερα μετακομίσαμε, όπως είπα, σε καλύτερη γειτονιά, στην περιοχή του Λυκαβηττού, απ' τη μικροαστική πλευρά της οδού Ιπποκράτους. Έτσι, όταν το 'σκαγα απ' το σχολείο –και το 'σκαγα αρκετά συχνά, προ πάντων όταν δεν είχα λύσει αποβραδής τα προβλήματα των μαθηματικών– στα νταμάρια του Λυκαβηττού πήγαινα κι έπαιζα μπάλα, και στις μικρές σπηλιές του έκρυφα τους πρώτους μου αθώους, και λίγο αργότερα όχι και τόσο αθώους παιδικούς έρωτες. Κάτω και γύρω απ' το Λυκαβηττό πέρασα την τυραννισμένη εφηβική και μετεφηβική μου ηλικία, που συνέπεσε αλίμονο με τα τέσσερα χρόνια του πολέμου και της γερμανικής κατοχής, τέλος, εδώ, ανάμεσα σ' αυτούς τους δύο βράχους, της Ακρόπολης και του Λυκαβηττού, ανδρώθηκα, αν τολμώ να πω ότι ανδρώθη-

κα ποτέ. Είν' αλήθεια πως αργότερα έφυγα. Περιπλανήθηκα στη μισή οικουμένη κάπου δέκα χρόνια, είχα κι εγώ τους δικούς μου Κύκλωπες και τους δικούς μου Λωτοφάγους, μα ξαναγύρισα, και δε μένω σε καμιά απ' αυτές τις καινούριες, δίχως παράδοση και δίχως ιστορία, συνοικίες της σύγχρονης μεγαλούπολης των δύο πρώτα, των τριών τώρα εκατομμυρίων ανθρώπων, αλλά πάλι κάτω απ' το βράχο του Λυκαβηττού, αυτή τη φορά απ' την πλευρά της Δεξαμενής, όπου άλλωστε είχα κατοικήσει για μικρά διαστήματα τόσο στην παιδική, όσο και στην εφηβική μου ηλικία.

Μη δίνετε, λοιπόν, ποτέ μεγάλη πίστη στις ταυτότητες. Είμαι Αθηναίος, και μάλιστα απ' τους ελάχιστους πέμπτης γενιάς. Επί σαράντα τόσα χρόνια έχω δει ν' αλλάζουν –προς το χειρότερο– πολλά, μα πολλά πράγματα. Κι είναι άλλο να ξέρεις κάτι απ' τα βιβλία –«εδώ που πατάμε τώρα, ίσως να κάθισε κάποτε ο Σωκράτης με το Φαίδρο»– κι άλλο να το ξέρεις από πρώτο χέρι, να μπορείς να λες: «Τη βλέπετε αυτή την πολυσύχναστη λεωφόρο, πνιγμένη στ' αυτοκίνητα και το καυσαέριο; Τον καιρό που ήμουναι παιδί, ήταν ρέμα, με κάμποσα σκουπίδια, μα και μια ήσυχη νεροσυρμή, που πότιζε όσα πλατάνια είχαν απομείνει...» Θέλω να πω πως βλέπω την Αθήνα μέσα στην προοπτική του χρόνου, όπως είναι αδύνατο να τη δει ο επαρχιώτης έποικος ή ο ξένος επισκέπτης της, και, μέσ' απ' αυτή, βλέπω και τον εαυτό μου. Όταν πηγαίνω, λόγου χάρη, στου Φιλοπάππου, προπάντων την άνοιξη, και πέφτει το μάτι μου χάμω σε τίποτ' απ' αυτά τα πράγματα που οι Άγγλοι ονομάζουν «γαλλικά γράμματα» κι οι Γάλλοι «αγγλικά πανωφόρια», εκεί που κάποιος

άλλος θα σκανδαλιζόταν ή θ' αηδίαζε, εγώ απλώς μελαγχολώ: θεέ μου, λέω με το νου μου, πόσο μ' έχει αλλάξει –σαν την Αθήνα– η ζωή! Να σκεφτεί κανείς πως υπήρξε εποχή που νόμιζα ότι αυτός ο λόφος υπήρχε μόνο και μόνο για να 'ρχονται τα παιδιά ν' αμολάνε τους χαρταετούς τους! Όσο περνάνε μάλιστα τα χρόνια, νιώθω, όχι απλώς Αθηναίος, μα ένα κομμάτι της Αθήνας, κάτι σα μικροσκοπικό, κινούμενο αρχαιολογικό μνημείο. Όταν βγαίνω καμιά φορά το σούρουπο στην ταράτσα μου να ποτίσω τα λουλουδία –γεράνια, γιασεμιά, βασιλικούς κι ιβίσκους– και βλέπω τους επαρχιώτες και τους τουρίστες κρεμασμένους γύρω απ' το καμπαναριό του Αη-Γιώργη να χαζεύουν την Αθήνα, έχω την παράξενη κι ίσως λίγο υπερφίαλη αίσθηση πως είμαι, κι ας μην το ξέρουν, μια καρτ-ποστάλ απ' αυτές που αγοράζουν για να στείλουν στην πατρίδα τους.

Έχω ζήσει σε πολλές πόλεις. Μερικές απ' αυτές –το Σύνταξ, τη Νέα Υόρκη– τις αγάπησα πολύ, κι ευχαρίστως θα τις ξανάβλεπα για λίγο, έστω και μια φορά στα πέντε χρόνια. Αλλ' όση ζωή μου μένει ακόμα, εδώ προπάντων, στην Αθήνα, θα 'θελα να τη ζήσω, κι εδώ, όταν έρθει κάποτε κι εκείνη η ώρα, εδώ να τελειώσω τις μέρες μου. Κι εκτός αν συμβεί τίποτα απρόοπτο, μάλλον έτσι θα γίνει – κάποια στιγμή που ο πληθυσμός της θα πλησιάζει τα πέντε εκατομμύρια, πεντέμισι στην αιχμή της τουριστικής περιόδου. Ως τότε, σκέφτομαι, καμιά φορά, δε θα 'χει μείνει σχεδόν τίποτα απ' την Αθήνα μου, εκείνη την Αθήνα που αγάπησα. Μα κάτι μέσα μου μου λέει πως ίσως να 'χω κι άδικο. Γιατί –εκτός κι αν γίνει πια καμιά μεγάλη, κοσμογονική αλλαγή– θα μένουν πά-

ντως για πολύ καιρό ακόμα, για πάντα ελπίζω, ο Λόφος του Λυκαβηττού κι ο Λόφος του Φιλοπάππου. Ως τότε βέβαια, θα 'χουν «αξιοποιηθεί» από κάποια κακόγουστη δημοτική ή κρατική υπηρεσία και θα 'χουν μαντρωθεί με συρματοπλέγματα. Μα τα παιδιά και τα ζευγάρια των ερωτευμένων θα βρίσκουν πάντα έναν τρόπο ν' ανοίγουν ένα πέρασμα, ίσα-ίσα για να μπορούνε να τρυπώνουν μέσσα. Όσο κι αν μολυνθεί η ατμόσφαιρα, δεν πρόκειται ν' αλλάξει πολύ το μελιχρό αθηναϊκό φθινόπωρο, ο ήπιος αθηναϊκός χειμώνας με τις αλκυονίδες μέρες του, η μεθυστική άνοιξη και το ναρκωτικό καλοκαίρι, που έχει πότε-πότε και τις βραδινές του αύρες. Όσο κι αν ρυπανθεί ο Σαρωνικός, θα μένει ελπίζω πάντα κάποια σχετικά καθαρή ακρογιαλιά. Οι άνθρωποι μπορεί στο μεταξύ να πηγαίνουν στη Σελήνη για δουλειές, μα η μαγεία του φεγγαριού τη στιγμή που ξεπροβάλλει πάνω από την κορυφογραμμή του Ύμηττου θα μένει πάντα ίδια. Το μοναδικό φως του αττικού ουρανού δύσκολα θ' αλλάξει κι αυτό. Μέσα στην κόλαση που λένε πως θα είναι σε λίγα χρόνια η Αθήνα, θα μένει πάντα ο μικρός παράδεισος του μοναστηριού της Καισαριανής, δέκα λεπτά απ' το κέντρο. Απ' τα παλιά και τόσο ανθρώπινα σπιτάκια που ξέραμε, δε θα 'χει μείνει πια κανένα. Αλλά σ' αυτές τις ακαλαίσθητες πολυκατοικίες που υψώνονται στη θέση τους, θα κατοικούνε για πολύ καιρό ακόμα άνθρωποι που, έστω και παρεφθαρμένη –και σάμπως θα 'ν' η πρώτη φορά;– θα μιλάνε λίγο-πολύ την ίδια γλώσσα με μένα, θα σκέφτονται και θα αισθάνονται λίγο-πολύ σαν και μένα, νέοι και νέες που, όσο θα υπάρχουνε βιβλία, δε μπορεί, έστω και λίγοι απ' αυτούς, θα με διαβάζουν.

Μερικοί ισχυρίζονται πως η Αθήνα είναι ήδη κόλαση. Γκρινιάζουν για τ' ασταμάτητα κροταλίσματα των κομπρεσέρ και τα μπουμπουνητά της μπετονιέρας, για το συνεχές ξήλωμα των πεζοδρομίων, για τη σκόνη που κάνει πιο οδυνηρή την ξεραΐλα του σχεδόν άδενδρου αθηναϊκού τοπίου, για την κακή συνήθεια που έχουν οι νοικοκυράδες να τινάζουν τα χαλιά τους απ' το μπαλκόνι, για το λατομείο που κατατρώγει σα γάγγραινα τον Ύμητό, για την περίεργη ατιμωρησία αυτών που καίνε τα δάση για να τα κάνουν οικόπεδα, για το απαράδεκτο κυκλοφοριακό πρόβλημα και τις κλήσεις που παίρνουν για παράνομη στάθμευση έξω απ' το σπίτι τους, και για πολλά άλλα. Οι παλιοί Αθηναίοι τα βάζουν με τους επαρχιώτες που 'χουν ενσκήψει πάνω στην Αθήνα σαν ακρίδες, κι όλοι αυτοί με τους τουρίστες – άλλη, χειρότερη πληγή.

Για όλ' αυτά θα μπορούσε κανείς να βρει αρκετές δικαιολογίες – η εκλογίκευση είναι, άλλωστε, μια τέχνη που έχουν τελειοποιήσει σε αφάνταστο βαθμό οι Νεοέλληνες, αλλιώς δε θα 'χαν επιζήσει – να πει: τι φωνάζετε; καλύτερη η αττική σκόνη, παρά η πυρηνική τέφρα, καλύτερη μια άδικη κλήση για παράνομη στάθμευση, παρά μια μήνυση για παρά φύση ασέλγεια, καλύτερος ο τουρισμός, παρά ο ναζισμός – φτάνει, βέβαια, να μη συνυπάρχουν... Εγώ δε λέω τίποτα. Κάθομαι κουρνιασμένος στην ταράτσα μου σα γλαύκα της Αθηνάς, και βλέπω τους ανθρώπους και τα χρόνια – παραλίγο να πω αιώνες – να περνάνε. Καμιά φορά, για να ξεσκάσω, πετάω ως την κορφή του Ύμηττού. Από κει πάνω, η Αθήνα φαντάζει ακόμα όπως ήταν τότε... Άλλοτε πάλι μεταμορφώνομαι – έτσι επιτάσσει το πνεύμα του τόπου – σε σάτυρο ή νύμφη. Ανε-

βαίνω στο Λόφο του Φιλοπάππου κι ακούω μειδιώντας τους πάντα σαχλούς, μα και πάντα συγκινητικούς διαλόγους των ζευγαριών. Ίσως αυτός ο νέος, σκέφτομαι, να είναι γιος εκείνου του αγοριού που 'ριξε το δικό μου χαρταετό, χωρίς να πέσει ο δικός του. Ή, αφήνοντας την Πλάκα στους τουρίστες, περιδιαβάζω στα στενά, μισοσκότεινα δρομάκια του Ψυρρή, με τα σπαραχτικά ονόματα –οδός Ήβης, οδός Καλλαίσχρου– και ξαναζώ, με τον τρόπο μου, τους καρνάβαλους των παιδικών μου χρόνων...

Δυο-τρεις φορές τον τελευταίο καιρό, αργά τη νύχτα, άφησα το αυτοκίνητό μου να με οδηγήσει ώς τον Άγιο Γιάννη το Ρέντη. Ανάμεσα στα εργοστάσια που ξερνάνε μολυσμένους υδρατμούς και στις εργατικές πολυκατοικίες, υπάρχουν ακόμα μερικοί λαχανόκηποι. Δε βγήκα έξω. Αλλ' όχι επειδή φοβήθηκα μη δω κανένα φίδι να ξεπροβάλλει μέσα απ' τα λάχανα. Δεν τα φοβάμαι εγώ τα φίδια. Τι μπορούν να σου κάνουν τα φίδια; Ο θεός να σε φυλάει απ' τους ανθρώπους... Γυρίζοντας, περνάς απ' το νεκροταφείο του Κεραμεικού, και μια φορά δεν άντεξα τον πειρασμό, άφησα τ' αυτοκίνητο έξω απ' τη σύγχρονη, ακαλαίσθητη χριστιανική εκκλησία, και πλησίασα το κιγκλίδωμα, κάρφωσα επίμονα τα μάτια μου στο σημείο που ήξερα ότι βρίσκεται η επιτύμβια στήλη της Ηγησούς, και ξαφνικά, τ' ορκίζομαι, είδα τη συχωρεμένη τη γιαγιά μου ολοζώντανη να με κοιτάζει με τρυφερή αυστηρότητα να 'λεγε: «Τέλος πάντων... Πάλι καλά που δεν έγινες χειρότερος...» κι ύστερα να εξαφανίζεται. Χάρη σ' αυτήν, κι ας λένε ότι θέλουν οι ταυτότητες, είμαι Αθηναίος. Χάρη σ' αυτήν, αγαπάω την Αθήνα. Μερικοί λένε ότι, έτσι όπως κατάντησε, είναι η πιο άσκημη πρωτεύουσα σ' ολό-

κληρο τον κόσμο. Δεν ξέρω, ούτε με νοιάζει. Ωραία ή άσκημη, για μένα είναι μοναδική. Είναι η πόλη στην οποία γεννήθηκε, έζησε, κι ύστερα πέθανε η γιαγιά μου. Πρέπει φυσικά να σας το πω, ότι από μερικές απόψεις –όπως ακριβώς κι η Αθήνα– ήταν ένα τέρας, και με βασάνισε πολύ τον καιρό που ήμουνα παιδί κι ύστερα έφηβος, αλλά τι να κάνω; Είναι η μόνη γυναίκα που αγάπησα στη ζωή μου.

[...] **Ξαφνικά**, τ' ορκίζομαι, είδα τη συχωρεμένη τη **γιαγιά** μου ολοζώντανη να με κοιτάζει με τρυφερή αυστηρότητα σα να 'λεγε: «Τέλος πάντων... Πάλι **καλά** που δεν έγινες χειρότερος...» κι ύστερα να εξαφανίζεται. Χάρη σ' αυτήν, κι ας λένε ό,τι θέλουν οι **ταυτότητες**, είμαι Αθηναίος. Χάρη σ' αυτήν, **αγαπάω** την **Αθήνα**. Μερικοί λένε ότι, έτσι όπως κατάντησε, είναι η πιο άσκημη **πρωτεύουσα** σ' ολόκληρο τον κόσμο. Δεν ξέρω, ούτε με νοιάζει. Ωραία ή άσκημη, για μένα είναι **μοναδική**. Είναι η πόλη στην οποία γεννήθηκε, έζησε, κι ύστερα **πέθανε** η γιαγιά μου. Πρέπει φυσικά να σας το πω, ότι από μερικές απόψεις –όπως ακριβώς κι η Αθήνα– ήταν ένα **τέρας**, και με βασάνισε πολύ τον καιρό που ήμουνα παιδί κι ύστερα **έφηβος**, αλλά τι να κάνω; Είναι η μόνη **γυναίκα** που αγάπησα στη **ζωή** μου.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΕΠΙΜΕΤΡΟ:
Δημήτρης Παπανικολάου

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
www.psychogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ.ΣΗΜ.: 24837

Γ Ι Α Α Ν Α Γ Ν Ω Σ Τ Ε Σ Μ Ε Α Π Α Ι Τ Η Σ Ε Ι Σ